

PITANJA I ODGOVORI

KAKO SE ZOVE I PIŠE TA NOVA
BOLEST I NJEZINI VIRUSI?

Čitatelj iz Vukovara N. N. pita: „Kako se zove ta nova bolest i njezini virusi? To su postale u novije vrijeme najčešće riječi u različitim inačicama, a ne znamo im ime ni čud. Ljudi umiru, a ne znadu od čega.“

Pokušat ćemo odgovoriti našem čitatelju uz srdačan pozdrav njemu i našem junačkom gradu.

Najprije ćemo nešto o virusima jer oni su uzročnici, prethodnici i pratitelji bolesti. Ta neobična latinska riječ iznimno je srednjega roda, a ne muškoga, kako bi trebalo biti po završetku *-us*. Latinsko-hrvatski rječnici obično je prevode: *sluz; otrovna sluz, otrov*. Ima u latinskom i druga riječ za pravi otrov (*venenum*).

Veliki Rječnik latinskoga i hrvatskoga medicinskoga nazivlja Vladimira Loknara (Zagreb, 2003.) ovako određuje virus: „poseban tip najmanjih mikroorganizama neorganiziranih kao stanica; nema mijene tvari, ima samo jednu nukleinsku kiselinu, živi unutar stanice i samo se u njoj može razmnožavati. (Čini prijelaz između žive i nežive tvari, a može uzrokovati mnoge bolesti.)“ Pod odgovarajućom latinskom riječi naći ćemo tu objašnjenje za važnije pojmove u vezi s virusom: **virion**, lat. *virionum* – virusna čestica, virusna jedinica; **viroza**, lat. *virosis* – virusna bolest, viroza: opći (zajednički) naziv za sve bolesti koje uzrokuju virusi; **virozan**, lat. *virosus* – otrovan, virozan, **virozni**, lat. *virosus* – virozni: koji se odnosi na viroza; **virulencija**, lat. *virulentia* – zaraznost (zarazna snaga), kužnost, priljepčivost, otrovnost, škodljivost, virulencija; životnost; sposobnost zaraznih mikroorganizama da se bujno množe uzrokujući bolest ...; **viralni**,

virusni, lat. *viralis* – viralni, virusni: koji se odnosi na virus (viruse); **virurija**, lat. *viruria* – izlučivanje virusa mokraćom (tj. prisutnost virusa u svježoj mokraći); **viremija**, lat. *viraemia* – viremija, virusemija: prisutnost virusa u krvi... Napomenimo i to da postoje složenice s osnovom *vir-* i *virus-*, ali Loknar daje prednost složenicama s kraćom osnovom: **virologija** (virusologija), **virolog** (virusolog), **virologinja** (virusologinja), **virološki** (virusološki) itd. Jedino je pridjev *virusni* češći s dužom osnovom. Srećom ima i **oslabljeni virus, atenuirani virus**, lat. *virus attenuatum* – virus koji ne može uzrokovati specifičnu bolest; nastaje zagrijavanjem. (Takav virus služi kao cjepivo, može izazivati stvaranje protutijela.)

I Hrvatska enciklopedija ima opsežan članak o virusima. Više spoznaja o virusima može se naći u stručnim knjigama iz mikrobiologije i medicine. Virusni su veoma važni modeli u molekularno-biološkim istraživanjima. Mogu se na razne načine ukrotiti i preusmjeriti u dobre svrhe (liječenje tumora, dobivanje cjepiva itd.). Virusni zaražavaju planktone i tako znatno utječu na kruženje tvari u moru, a neki uništavaju „jedu“ bakterije (bakteriofagi).

Svakako, virusi nisu bolest. Oni mogu prouzročiti razne bolesti. Obično se onda i nazivaju po tim bolestima, npr. *virus gripe, virus hepatitisa* itd. Koronavirusi skupina su virusa koji uzrokuju bolesti kod sisavaca i ptica.

S koronavirusima imamo zdravstvenih, gospodarskih, političkih, sigurnosnih, ali i jezičnih i pravopisnih problema. Probleme treba rješavati na svim razinama, pa i na jezičnoj i pravopisnoj. Kad su nas koronavirusi tobože iznenadili, pisalo se na razne načine: *korona virusi* (kao sveza), *koronavirusi* (kao jedna riječ, sraslica), *korona-virusi*

(kao polusložnica). Mogla se je pojaviti i sveza *virusi korone* analogijom prema *virusi gripe*. *Korona virus* kao sveza dviju riječi, od kojih se prva ne sklanja, uzeto je prema engleskom. Zapravo je *corona* iz latinskoga jezika. Znači „kruna“, „vijenac“. Čestice koronavirusa (virioni) imaju ovojnicu koja izgleda kao kruna ili korona na Suncu. *Koronavirus* kao sraslica, jedna riječ, prikladna je i za izvođenje pridjeva. *Korona-virus* kao polusložnica također nije loša, ali je prikladnije izvesti pridjev od sraslice. Sraslicu *koronavirus* uskoro je poduprla i nova tvorenica *koronakriza* i pridjev *koronakrizni*. U spomenutim nazivima temeljna je riječ *virus*, a *korona* ima ulogu atributa ili apozicije koji taj virus pobliže označuju. Poznata je pojava da se u takvoj svezi prva riječ poimeničuje i preuzima ulogu cijele sveze, a da se druga riječ gubi, ispušta. Tako se često kaže samo *korona* za tu bolest. Prisjetimo se: na taj su način nastale riječi *gramatika*, *poetika*, *mu-zika*. Prvotno je u grčkom i latinskom bila sveza u kojoj su te riječi bili pridjevi uz grčku imenicu *techne* ili latinski *ars* (= umijeće). Tako je nastala i latinska riječ *patria* od sveze *patria terra* (= očinska zemlja, domovina, što Srbi kažu *otadžbina*). Tako je nastala i Hrvatska, Grčka, Norveška itd. Ali to onda nije više naziv virusa nego bolesti koju ti virusi izazivaju. Budući da je tako riječ *korona* u svezi prevladala, a riječ *virus* se potisnula, ispustila, mogao bi se pridjev izvoditi samo od riječi *korona*: *koronski*. Kad znamo da *korona* znači kruna, mogla bi se ta bolest nazvati *krunska bolest*, što je već netko predložio, kako kaže glavna urednica časopisa Jezika Sanda Ham. (Sanda Ham: Završio izbor za najbolju novu riječ, Glas Slavonije, petak, 24. travnja 2020.)

Šira javnost često virus i bolest naziva *koronavirusom*, ali liječnici, znanstvenici i većina novinara obično se služe posebnim, preciznijim nazivom za virus i bolest. Svjet-

ska zdravstvena organizacija te je viruse najprije nazvala *2019-nCoV* ili *koronavirus 2019*, a zatim *SARS-CoV-2* prema engl. *severe acute respiratory syndrome coronavirus 2* (*teški akutni respiratorni sindrom koronavirus 2*), a bolest koju oni prouzročuju naziva *COVID-19*.

Taj službeni naziv za bolest Covid-19 dolazi od corona virus (COVI), a *d* je prema engleskoj riječi *disease* za bolest uopće. To bi u hrvatskom moglo biti *covib* ili *kovib*, ali je ipak uobičajeno *covid*. Bilo da ju pišemo sa *c* ili *k*, sklanjamo ju kao imenicu muškoga roda: *kovid*, *kovida*, *kovidu*. Rekli smo da virusi nisu bolest nego je mogu prouzročiti, ali su ipak, neobično, uzeti u stručni naziv bolesti.

Može se primijetiti da se u praksi riječ *korona* pojavljuje kao naziv bolesti iako je polazište bila sraslica *koronavirusi*. U samom je početku te bolesti u nas Krešimir Kamber napisao hrabro i vrlo zanimljivo *Pismo Koroni*. Zbog jezične gospodarstvenosti naziv *korona* za bolest sve je češći. I tu su dakle virusi na neki način ugrađeni u naziv bolesti. Možemo očekivati da će se i sveza *virusi korone* pojavljivati poput sveze *virusi gripe*. Tako smo od Sunčeve *korone/kruna* došli do *koronavirusa* (po sličnosti njihovih čestica), a od *koronavirusa* kao uzročnika bolesti došli smo do *korone* kao bolesti. Hoće li se i *korona* pohrvatiti, na nama je. Latinska posuđenica *korona* zvuči gotovo kao prava naša riječ. Ali je ipak nastala naša prevedenica – *kruna*. Od toga je nastala i *krunica*.

Možemo se pitati što će nam dva naziva: *covid/kovid* i *korona* za istu bolest. Nije neobično da se ista stvar različito naziva općenito u jeziku i u stručnom jeziku. Tako je npr. *natrijev klorid* u običnom govoru (*kuhinjska sol*). U običnom govoru *korona* je znatno češća.

Naš čitatelj kaže „nova bolest“. Tako se obično kaže, ali nije baš nova i nije nas smje-

la tako iznenaditi. Rekli smo da koronavirusi uzrokuju bolesti kod sisavaca i ptica. Prvi su put otkriveni oko 1930. godine u pilića (dišne teškoće), u četrdesetim godinama zabilježene su još dvije pojave koronavirusa u miševa. Osobito su im pogodni šišmiši i ptice (leteći kralježnjaci). Ljudski koronavirusi otkriveni su oko 1960. Nazvani su ljudski (humani) koronavirusi (229E i OC 43). Kasnije su (2003., 2004., 2005., 2012., 2019.) otkriveni i drugi ljudski koronavirusi koji su izazivali teškoće pri disanju. Neki su bili epidemijski (Bliski istok), a neki pandemijski (cijeli svijet).

Bez obzira na to jesu li ovi „naši“ koronavirusi umjetni ili prirodni, nije nas trebalo iznenaditi. Nije to nešto sasvim novo, ali jest

žešće. Bolest je naglo došla, brzo se proširila. Vrlo je agresivna. Ima mnogo valova. Doista, ne znamo joj čud, kako kaže naš čitatelj. Zasad se otkrivaju, liječe ili ublažavaju samo simptomi (a ima ih stotinjak), a izravni lijek protiv tih virusa još nemamo. Utješno je da smrtnost od te bolesti nije tako velika kao što je bila od sličnih pošasti (kuge, kolere i sl.).

Našalit ću se u duhu pitanja našeg čitatelja: Mali su izgledi da ćemo od toga umrijeti, a ako i umremo, barem ćemo znati od čega. Mi ćemo reći od *korone*, a liječnici od – *covid/kovida*.

Mile Mamić

BLAGDAN I PRAZNIK

Na institutskim mrežnim stranicama u rubrici Jezični savjetnik o imenicama *blagdan* i *praznik* piše sljedeće: „*blagdan* i *praznik*. U hrvatskome standardnom jeziku imenice *blagdan* i *praznik* nemaju isto značenje. Imenicom *blagdan* označuje se dan posvećen vjerskomu događaju, a imenicom *praznik* označuje se dan kojim se obilježava događaj važan za društvenu zajednicu ili međunarodni dan posvećen čemu. Blagdani su npr. *Uskrs*, *Velika Gospa*, *Bajram*, *Hanuka*, a praznici su npr. *Međunarodni dan obitelji*, *Dan žena*, *Dan planeta Zemlje* ili *Praznik rada*. Dane odmore također nazivamo praznicima, npr. *zimski praznici*, *ljetni praznici*, *školski praznici*, a dane u kojima se slave vjerski događaji nazivamo blagdanima, npr. *uskrsni blagdani*, *božićni blagdani*“ (<http://jezicni-savjetnik.hr/?page=2>). Ako je riječ *blagdan* samo vjerska svetkovina, tada bi prema navedenom jezičnomu savjetniku Dan državnosti, Nova

godina ili Dan pobjede i domovinske zahvalnosti bili praznici.

U Anićevu Rječniku hrvatskoga jezika iz 1998. (str. 65.), u Hrvatskom enciklopedijskom rječniku Novoga Libera i Jutarnjega lista iz 2002., 2004. (str. 34.) i u Školskom rječniku hrvatskoga jezika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz 2012. (str. 34.) natuknica *blagdan* odnosi se samo na vjersku svetkovinu. U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku dodano je da riječ *blagdan* razgovorno znači „svaki neradni dan [državni ~]“. Slično je u Institutovu savjetniku 555 jezičnih savjeta (str. 33.) i u jednojezičnom Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika (str. 90., 1148.). U vrijeme SFRJ Dan Republike bio je praznik, a blagdani su bili Božić i Uskrs.

Hrvatski Zakon o blagdanima, spomendanima i neradnim danima u Republici Hrvatskoj (NN 110/19, na snazi od 01.01.2020.) kaže u Članku 1.:

„Blagdani i neradni dani u Republici Hrvatskoj su: